

ZAČETKI LJUDSKE VSTAJE V ŠKOFJI LOKI

Sledeči članek je prvi, ki obravnava zgodovino Loke med NOB, zato pa tudi dokaz, da je zgodovina NOB v Loki in loški okolici še popolnoma neobdelana ter bo v bodoče zahtevala, da ji posvetimo vso pozornost. Neobdelana pa ni samo doba NOB, temveč tudi ova novejša doba pred in po prvi svetovni vojni. Manjka nam torej analiza celotnega razdobja, v katerem se je začela razvijati industrija in z njo delavski razred, ki je v NOB odigral odločilno vlogo. Že samo študij razvoja ekonomike, razvoja proizvajalnih sil in z njimi v zvezi nastalih družbenih dogajanj, bi zahteval obširno delo, saj ose to nujno potrebujemo pri analizah in sestavljanju načrtov za bodoči razvoj komunne. Članek naj zato ostane samo majhen delček tega, kar bomo še morali napisati o teh problemih v naslednjih letih.

Največji razmah industrije je Škofja Loka doživela med prvo in drugo svetovno vojno. Pred prvo svetovno vojno je bila industrija še zelo skromna in je obsegala začetke sedanje lesne industrije na Trati ter usnjarno, ki je nosila še v celoti pečat rokodelstva in obrti. Po prvi svetovni vojni je bila ustanovljena tovarna »Šešir«, nato pa okrog l. 1923 tovarna prešitih odev. Lesna konjunktura je imela za posledico hitro širjenje lesne industrije na Trati, kjer so se ustanovljali novi obrati in se širili obstoječi. V naslednjih letih je zrasla tovarna turbin, med leti 1929 do 1931 pa tkalnica in predilnica.

Nagel porast industrije je bistveno vplival na strukturo prebivalstva. Nastajal je vedno številnejši delavski razred, ki je imel v strnjeni industriji in v delovnih kolektivih možnost spoznavati vso globino izkoriščanja in izžemanja s strani lastnikov tovarn in delničarjev. Najstarejša tovarna »Šešir« je v sezoni in ob dobrih zalogah surovin zaposlovala do 250 delavcev in delavk, ki so delali že v bivši tovarni sukna ter so bili vezani edino na delo svojih rok. Druga industrija je zaposlovala delno čiste proletarce, delno sinove in hčere malih kmetov, ki jih zemlja ni mogla več preživljati. Veliko število delovne sile, ki je bila na razpolago, je omogočila kapitalistom veliko izbiro in brezobzirno izkoriščanje. Leta velike gospodarske krize so zato najbolj udarila prav delavca, ki je že tako bil v popolnoma brezpravnem položaju.

V takem položaju so delavci začeli spoznavati skupnost svojih interesov. V leto 1933 segajo v tovarni »Šešir« pričetki prvega gibanja za vzpostavitev strokovne organizacije, ki je nosila predvsem pečat borbe za boljše življenjske pogoje. Že naslednje leto je bila v »Šeširju« dosežena velika moralna zmaga — sklenitev kolektivne pogodbe in nastavitev obratnih zaupnikov. Ta uspeh je opogumil tudi druge kolektive, da so pričeli misliti na svoje strokovne organizacije. Lastniki tovarn so takoj spoznali nevarnost delavske solidarnosti ter so z vso silo in sredstvi preganjali najzavедnejše delavce, ki so bili člani pripravljalnih odborov ali zaupniki. V naslednji dobi številnih stavk, v katerih so delavci zahtevali delo za vse in preprečevali odpuste svojih tovarišev, so kapitalisti poizkušali nastopati

s stavkokazi ter so mobilizirali proti stavkujočim vse nazadnjaške in protidelavske sloje. Delavci pa so zasedali tovarne ter uporno branili svoje interese. V stavki lesnih delavcev pri Dolencu na Trati so se delavci vlegli na tir, da bi preprečili intervencijo žandarjev, ki jih je poklical industrijalec Dolenc na pomoč, da bi odpeljali vagone lesa. Delavci predilnice so stavkali tri mesece, ker je Čeh Markgraff hotel odpustiti njihove zaupnike. V dobi stavk so stavkali vsi kolektivi. Uspehi stavk so bili predvsem v popolni moralni zmagi delavstva, ki je tako spoznalo nujnost povezanosti in skupnost naših interesov.

Enotnost delavcev je poskušala razbiti tudi bivša duhovščina, ki je bila ves čas enotna in solidarna s kapitalisti. Izkoriščajoč verska čustva delavcev je sejala mednje razdor ter jih pozivala h pokorščini in vdanosti. Kapitalisti so zato vključevali v svoje obrate predvsem kmečko delovno silo, ki je vnašala v kolektive klerikalno miselnost ter bila najbolj prikladna za razbijanje stavk. Na kmečko delovno silo je imela duhovščina velik vpliv ter jo preko svojih obredov odvrčala od njihovih strokovnih organizacij. Številne tovarne so sprejemale nove delavce samo na priporočilo klerikalne stranke. Za izdajanje delavskih interesov je bila v tovarnah organizirana tudi Jugoras, ki naj bi delavce cepila in odtrgala od napredne večine.

V dobi stavk je v Škofji Loki že obstajala osnovna organizacija Komunistične partije, ki je bila sicer maloštevilna, vendar je odigrala v kasnejših dogodkih odločilno vlogo. Partijska celica je bila sestavljena v glavnem iz proletarskih elementov, ki so bili zaposleni v industriji, poleg tega pa je imela svoje člane tudi v vrstah obrtnikov. Najstarejši član KP, krojač Franc Pfajfar, je bil organiziran od l. 1935, celica pa se je formirala v letih 1937-1938. Odločilne važnosti za razvoj KP v Loki so številni obiski vodilnih partijskih funkcionarjev, ki so dajali navodila in pomagali pri delu. Kot ilegalci so v Loki bivali Boris Kraigher, Bojan Kraigher, Ivan Bratko itd., neposreden stik s celico pa je imel tudi Boris Zihlerl, ki je stalno prihajal v Loko in njeno okolico. Sekretar celice je bil Franc Pfajfar, člani pa Ivan Gaber, delavec iz Saturnusa v Ljubljani, ki je stanoval na Trati, Jaka Pintar, delavec iz tovarne »Šešir« in Anton Gruden, obrtnik. Na sestanke celice je večkrat hodila Marija Žumer, članica komiteta KP na Jesenicah in Tončka Stegnar iz Tržiča. Ivan Gaber pa je vzdrževal stalne stike s tovarišem Francem Leskoškom. Ivan Gaber je bil v celici odgovoren za delo v industriji na Trati in v tovarni turbin, Jaka Pintar za tovarno »Šešir«, dočim je Anton Gruden imel nalogo delovati med obrtniki in kmeti. Komunisti so zbirali okrog sebe najzavednejše delavce in tako imeli vpliv na vodstva stavk in sindikatov. Sodelovali so pri kulturnem delu ter širili napredno literaturo in tisk, ki je dajal delavcem moči za nadaljevanje borbe. Na Trati je bilo organizirano delavsko kulturno društvo »Vzajemnost«, ki je štelo preko 100 članov iz vseh tovarn in obratov. Društvo je imelo več uspešnih prireditev, preko katerih je širilo napredno misel. Preko društva je Partija širila tudi ilegalno literaturo, ki je usmerjala delavstvo k pravilni oceni družbenih sil ter mu dajala vedno večje politično obeležje. Predsednik društva je bil tov. Ivan Gaber. Komunisti so preko svoje organizacije dajali iniciativo za nabiralne akcije za stavkujoče, za zbiranje tiskovnega sklada, zbirali so podpise za izpustitev političnih kaznjencev, agitirali za društvo prijateljev SZ itd.

Pod vplivom dela KP je borba delavstva dobivala vedno bolj politični program. Partija je opozarjala tudi na bližajočo se nevarnost vojne in na naraščanje fašizma. Brutalni napad na stavkajoče v Jugočeški v Kranju l. 1936 pa je pokazal, da se tudi doma porajajo klice klerofašizma, ki je pripravljajal likvidacijo vseh delavskih pridobitev v prejšnjih letih, saj je protiljudska vlada stare Jugoslavije iz bojazni pred svojim lastnim ljudstvom vedno bolj prehajala na stran reakcionarnih sil v Evropi in se začejala odkrito družiti s Hitlerjevo Nemčijo. S svojim izdajalskim po-

FRANC PFAJFAR

je bil rojen 7. februarja 1894 v Škofji Loki v mizarški obrtniški družini. V šolo je hodil v Cerknem, v Ljubljani pa se je pred prvo svetovno vojno izučil krojaške obrti. Kot pomočnik je potoval iz Ljubljane v Celje, Maribor, Gradec in na Dunaj, kjer ga je zalotila vojna. Po prepričanju je bil že v mladosti socialist in glasoval vedno za socialdemokratsko stranko, čeprav ni bil njen član. L. 1914 je bil mobiliziran in po kratkih vežbah poslan na rusko fronto branit iz dna srca osvoženo avstroogrsko monarhijo. Že februarja 1915 je bil ujet in bil do l. 1918 v ruskem ujetništvu, kjer so ga prežele ideje velike Oktobrske revolucije. Po vrnitvi iz Rusije in po dvomesečnem dopustu so ga ponovno poslali na fronto v Italijo, kjer je dočakal mirovno pogodbo. Po vojni je do l. 1924 služboval v Ljubljani, nato pa se je vrnil v Škofjo Loko in delal doma kot krojaški mojster. V Ljubljani je navezal prve stike z organizacijo in bil l. 1935 sprejet v Partijo. L. 1938 je organiziral prvo loško partijsko celico in postal njen sekretar. Marca meseca 1941 je bil poklican na orožne vaje v Novo mesto in tam dočakał zlom Jugoslavije. Vrnil se je nazaj v Loko in pričel na čelu partijske organizacije pripravljati škofjeloški teren za ljudsko vstajo in oborožen odpor proti okupatorju. Skozi njegovo hišo so vodile organizacijske veze iz Ljubljane in Gorenjske naprej v loško okolico in obe dolini. Tu je bil pravi štab odbora za loški teritorij; pri njemu so se vršili pripravljalni sestanki ilegalcev in aktivistov za organizacijo OF, oč tu so odhajale direktive za prve sabotažne in partizanske akcije v Loki in njeni okolici. Ko so po borbah v Dražgošah Nemci izvedli množične aretacije osumljenih aktivistov OF, je bil med drugimi 28. januarja 1942 aretiran tudi tov. Pfajfar in odpeljan v Begunje. Junaško je prenašal vsa zasliševanja in mučenja ter bil po enomesečnem trpinčenju v bunkerju dne 31. marca 1942 ustreljen kot talec.

četjem je omogočila delovanje nemških agentov in petokolonašev, ki so že odkrito dvigali glavo in propagirali »novi red«. V Škofji Loki, ki je bila že od nekdaj trdnjava duhovne gosposke in kjer so bivali številni nemškutarji, ni bilo težko najti izdajalcev in petokolonašev. Ti so tik pred vojno že javno nastopali z nacional-socialističnimi idejami in pripravljali zasedbo države. Jugoslovanska policija pa se zanje skoraj ni zmenila, temveč je usmerila vse svoje sile proti naprednim nazorom, proti komunistom in jih preganjala na vsakem koraku.

Zaradi vseh teh okoliščin Škofja Loka ni bila enotna. Značilen je bil na eni strani močan vpliv klerikalne stranke, ki je odkrito jadrjala v izdajstvo, na drugi strani močno razvit nacionalni čut pa razdeljenost prebivalstva na druge stranke kot socialdemokrate in krščanske socialiste, številne propagatorje »novega reda« ter pomanjkanje jasnega političnega programa. Kljub številnim uspehom tudi partijska celica ni bila na potrebnem nivoju, kakršnega je zahteval čas, ki se je bližal. Celica je bila ideološko obremenjena s sektaštvom in precej izolirana od ljudstva, kar

dokazuje, da v vsej dobi od formiranja pa do leta 1941 ni sprejela nobenega novega člana. Edino ona pa je imela nadrejeno vodstvo z jasnimi pogledi v bodočnost ter izdelanim programom. Taka je bila situacija političnega življenja v Škofji Loki ob napadu Hitlerjevih hord na Jugoslavijo, torej v trenutku, ko so čakale ves slovenski narod najtežje preizkušnje.

Hitlerjeve in Mussolinijeve horde so v nekaj dneh zrušile trhlo zgradbo stare Jugoslavije. Vsa pripravljenost in napor nacionalno zavednih množic s komunisti v prvih vrstah, da za vsako ceno ubranijo svojo domovino, ni mogla odtehtati sistematičnega izdajalskega početja protiljudske vlade in pete kolone. Slovenski narod se je znašel brez vodstva, predan na milost in nemilost okupatorju, ki je imel pred seboj edino nalogo: pregnati Slovence z njihovega ozemlja. Dne 9. aprila so bile razpuščene vojaške enote na Žirovskem vrhu, 10. aprila pa je bila jugoslovanska vojska že v popolnem razsulu. V zadnjem trenutku je uničila še nekaj mostov na važnejših komunikacijah. V Loki so bili razstreljeni most proti Puštalu, Lahov most ter delno betonski most proti postaji in kapucinski most. Kljub temu, da se je jugoslovanska vojska že razšla, Italijani vse do 14. aprila niso upali zasedi ne dolin ne mesta, tako da je par dni vladalo pravo brezvladje. Žal ti dnevi niso bili pravilno izkoriščeni, ker so prve direktive prispele prepozno. Zahvaljujoč globokemu nacionalnemu čutu in zavesti množic, da se bliža težka doba, je bilo odnešenega iz vojašnice in iz vojaške baze na Trati precej orožja, ki je bilo kasneje neprecenljive vrednosti.

Italijani so Loko »zavzeli«
še le po večkratni zagotovitvi petokolonašev, da se je jugoslovanska vojska že umaknila. Ob njihovem prihodu pa so bili najbolj razočarani petokolonaši sami, ki so pričakovali Nemce in od njih plačilo za svoje dolgoletno izdajalsko početje. Ob prihodu v Škofjo Loko je italijanska vojska izgledala kaj klavrno. Že po nekaj dneh pa so morali Loko zapustiti, ker so tako zahtevali in zapovedali nemški oblastniki. Kljub naporom petokolonašem, da bi Nemcem pripravili topel sprejem, je Loka sprejela okupatorja nadvse hladno. Uradne svečanosti in ceremonije so že na zunaj nosile pečat prisiljenosti in vsem Ločanom omogočile spoznati tiste, ki so pomagali zrušiti staro Jugoslavijo. Imenom znanih izdajalcev so se pridružili do takrat skriti sodelavci in propagatorji »novega reda«. Najvidnejši v teh dneh in kasneje so bili: Niko Lenček, odvetnik, Rudi Humer, sin jugoslovanskega orožnika, Viktor Žužek, inž. Nemeč, družina Schneider, Ivan Učak in žena, Janez Rutar, Ivan Mehle, Franc Malajner, Rudi Martelak, Jože Jesih, Johanna Holtfort itd. Nemci in njihovi pomagači so takoj začeli z licemerskimi parolami o osvoboditvi delavca, ki jo prinašajo Nemci in s podobnim. Razdelili so blago, ki so ga naropali v skladiščih jugoslovanske vojske, želeč s tem ustvariti videz humanosti nemške kulture. Dne 24. aprila je prevzel vodstvo na Gorenjskem šef civilne uprave Kutschera in že 30. aprila izjavil v Kranju, da je Gorenjska za vedno priključena nemškemu Rajhu ter takoj pričel z delom. Ukinjeni so bili vsi jugoslovanski zakoni, prepovedana vsa društva, prepovedano uporabljanje slovenskega jezika v šolah in uradih, prisilno izvedena zamenjava dinarjev v marke, s čemer je bila prizadejana Slovencem ogromna gospodarska škoda, izdan proglas, da mora vsakdo oddati orožje in vse predmete, ki so bili last bivše jugoslovanske vojske itd. Fašizem je bil na pohodu. Že v kali je hotel uničiti vsako svobodomiselnost in idejo med ljudstvom, ki je vedno bolj spoznavalo, da prihajajo težki časi.

V teh dneh so se iz patriotične zavesti in sovraštva do okupatorja začele porajati prve klice organiziranega gibanja, v katerem so se znašli vsi, ki so čutili, da je treba nekaj storiti. Želja po akcijah je bila tako močna, da je n. pr. Drago Vraničar že maja hotel oditi v gozdove na osnovi glasov, da se na Blegašu skriva menda 30 četnikov, ki so ostali tam ob razpadu jugoslovanske vojske. Istočasno, ko je Kutschera v Kranju kričal o večini pripadnosti Gorenjske k velikemu Rajhu, je partijska organizacija v Loki dobila prve direktive, ki so jasno opredelile naloge in končni cilj. Direktive sta prinesla Tončka Stegnar in Boris Zihlerl ter so bile pretresene na sestanku partijske celice. Naloge so bile naslednje:

1. Dvigati moralo, bodriti prebivalstvo ter pobijati demagoške laži-parole Nemcev o blagostanju, ki ga prinašajo.
2. Zbirati okrog sebe ne glede na njihovo politično pripadnost vse napredne in predane Slovence, ki so pripravljeni sodelovati v borbi proti okupatorju. Razglašeno je bilo, da bo v kratkem ustanovljena Osvobodilna fronta s Komunistično partijo na čelu, v kateri bodo sodelovali zastopniki naprednih sil vseh političnih strank.
3. Zbirati orožje, municijo in drugi material, ki bo služil za borbo, preprečevati oddajanje orožja Nemcem, skrivati radijske aparate, bojkotirati nemške ukrepe ter se na vsej črti pripravljati za borbo.
4. Širiti ilegalno literaturo, ki lbo prihajala preko organizacije in razkrinkavati prave namene okupatorja.
5. Razkrinkavati izdajalce in podrepnike oholega okupatorja.

Tako jasne direktive je postavila lahko edino Komunistična partija, ki je imela brez števila izkušenj iz dolgoletnega ilegalnega dela v stari Jugoslaviji ter preizkušeno in sposobno vodstvo. Na hiši ustreljenega sekretarja partijske celice tovariša Franca Pfajfarja je vzdana danes spominska plošča z napisom: »Na tem mestu je bil začetek in organizacijsko jedro dela Komunistične partije pri razvijanju ljudske vstaje.« Iz te hiše so se v resnici začele sprovajati direktive Partije v življenje. Jasne naloge so v hipu streznile in zbrale vse patriote, ki so čutili, da je rešitev edino v skupni akciji in neizprosni borbi. Dne 27. aprila pa je bil v Ljubljani ustanovni sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je položil temelje za združitev raznih političnih skupin tudi na terenu.

Konec aprila je prišel v Loko Gestapo, kot prvi med njimi Eugen Hützel. Nemci niso mogli več dolgo skrivati svojih pravih namenov za lepe parole, če so hoteli izvesti svoje načrte o uničenju slovenskega naroda. V strahu pred slovensko inteligenco so že 1. maja pričeli zapirati predvsem predstavnike raznih političnih strank. V Škofji Loki so prve aretacije izvedli 6. maja in zaprli dr. Jožeta Pokorna, Jožeta Kobala, Franca Otujaca, Vilkota Grundnerja itd. ter jih odpeljali v Begunje. S tem so se pričele priprave za preseljevanje. V naslednjih treh etapah v maju, juniju in juliju so Nemci odpeljali v Št. Vid še 26 družin, katere so nato izselili v Srbijo. Med njimi so bile družine Pavleta Bozovičarja, Matevža Zihlerla, Steva Šinka, dr. Janka Leskovca, Franceta Žebreta, Lovra Planine, Baldermanovi, dr. Čaviča, Toneta Hafnerja, Tineta Omana, Vinko Zahrastnik, Vraničarjevi, Leopolda Vodeba, Žiškovi itd. Zaradi teh aretacij je zavladal splošen preplah. Nihče ni bil več varen pred Nemci, saj so bili vsi aretirani nedolžni.

Preseljevanje se je začelo po točno določenem načrtu, ki ga je izdelal Himmler na osnovi Hitlerjevega ukaza o ponemčenju Gorenjske. Izselitev je bila predvidena v treh etapah. V prvi etapi naj bi bila izseljena inteligenca in politično aktivni ljudje, v drugi vsi, ki so se naselili na Gorenjskem po l. 1919 in v tretji južni del Gorenjske, kamor je Himmler nameraval naseliti »obrambni zid« nemških kmetov. S tretjim valom naj bi bili izseljeni tudi vsi rasno neprimerni prebivalci. Za izvedbo tega načrta je bila na Bledu ustanovljen preseljevalni urad. V celoti je bilo predvidenih za izselitev okrog 100.000 ljudi. Najprej se je začel popis vsega prebivalstva, Hitlerjev telegram z dne 25. maja št. 337 pa je ukazal splošno izseljevanje Gorenjske. Toda Nemcem se je posrečilo samo prvi val izseljevanja, nadaljnje preseljevanje pa je preprečila Osvobodilna fronta z organizacijo množičnega upora Gorenjcev.

Vse te okoliščine, zlasti preseljevanje, so imele odločilno vlogo pri delu Osvobodilne fronte in Partije. Redki so bili, ki so dvomili v prave namene okupatorja, nemška propaganda je doživela popoln polom. Vedno več je bilo ljudi, ki so spoznavali potrebo po brezkompromisnem boju ter so pravilno ocenjevali položaj, da gre za obstoj slovenskega naroda. Že v juniju se je pred izselitvijo umaknilo v gozdove precejšnje število ljudi, ki so bili na seznamih. Toda množice niso bile brez perspektive in predane na milost in nemilost okupatorja. Iz dneva v dan se je bolj in bolj uveljavljalo prepričanje, da je edina rešitev v oboroženi borbi. Tako so 5. julija nameravali Nemci izseliti večje število družin iz Poljanske doline, vendar so našli domove prazne, ker so se ljudje umaknili v gozdove. Nemci pa so se vrnili praznih rok.

V maju in juniju je bila aktivnost v Loki usmerjena predvsem v zbiranje orožja in priprave za ustanovitev OF. Poleg Partije je bila izredno aktivna skupina demokratičnega krila Sokola, katero so sestavljali Ivo in Drago Vraničar, Draguša Potočnik, Ivan Maček ter bratje Kavčiči, Pavle, Jože in Peter. V povezavi s Partijo in ostalimi naprednimi tovariši je bilo izvedenih več akcij v vojaški bazi pri kolodvoru ter odnešenega precej orožja. V bazi sta bila namreč zaposlena puškarja Drago Vraničar in Majcen. Ta dva sta ob večerih tihotapila skozi ograjo v vreče zašito orožje, ki so ga nato prevzemali ostali ter prenesli na Suho h kmetu Francu Kalanu ali na Sten v naravno podzemeljsko jamo. Pri teh akcijah so sodelovali Ivo Vraničar, Pavle Kavčič, Ivan Maček, Svetko Kobal in Franc Dagarin. Na ta način je bilo odnešenih okrog 40 odličnih pušk in 6 puškomitraljezov. Okrog 30 pušk je kmet Kalan prepeljal v gnojnem košu ob belem dnevu skozi mesto v Podpulferico k Francu Homanu, ki jih je nato spravil v Breznico. Tu je bilo orožje dobro premazano in skrito nad hišo Ignaca Demšarja. Poleg orožja je bilo zbranih še preko 1000 kosov municije in bombe. Vse to je bilo uporabljeno v velikih borbah meseca decembra. V skrivališču na Stenu pa je bilo shranjenih več pušk in trije puškomitraljezi, ki jih je pozneje prevzel Cankarjev bataljon. V maju je začel izhajati tudi prvi ilegalni časopis Slovenski poročevalec, ki je takoj postal najbolj iskano čtivo. Zaradi težav pri prenosu iz Ljubljane preko italijansko-nemške meje je v začetku prihajalo na Gorenjsko le malo izvodov, ti pa so zato krožili iz rok v roke.

V začetku junija so bili komunisti opozorjeni, da so kompromitirani in da naj se umaknejo v ilegalo, kar so pričeli izvajati med 22. in 30. junijem.

V noči med 29. in 30. junijem so gestapovci res aretirali vse preostale kompromitirane komuniste. Preganjanje komunistov se je stopnjevalo zlasti po napadu na SZ, iz ilegalcev pa so bile v juniju organizirane prve partizanske grupe. Dne 16. junija je odšel v ilegalo tudi član OK KPS tovariš Jože Gregorčič, ki je takoj po odhodu prevzel vodstvo partizanov na Jelovici. Prva akcija Nemcev proti partizanom je bila izvedena konec junija na Jelovico, vendar do borbe ni prišlo, ker so bili partizani o napadu predhodno obveščeni.

LOJZE KEBE-STEFAN

se je rodil l. 1908 na Jezeru pri Cerknici. V Ljubljani se je izučil za ključavničarja in bil zaposlen v tovarni »Titan« v Kamniku in v tovarni »Seta« v Tacnu. Že od l. 1935 je organizacijsko deloval. Ko je bil zaposlen v Kamniku, je bil med organizatorji stavke in zato tudi odpuščen, l. 1938 pa je bil znova na čelu stavkajočih delavcev tekstilnih tovarn v Kranju, St. Vidu, Gameljnah itd. L. 1940 je postal član rajonskega komiteja KP na Ježici in nato za rajon St. Vid-Tacnu. Od konca l. 1940 do junija 1941 je delal v odboru Ljudske pomoči za Slovenijo, maja 1941 pa bil med udeleženci republiške partijske konference v Ljubljani. — Poleg Staneta Zagarja in Jožeta Gregorčiča je bil tov. Kebe najzaslužnejši organizator osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. Medtem ko sta bila onadva predvsem iniciatorja in izvrševalca oboroženih akcij, je bil Kebe organizator Partije in OF. Ustanovil je prvi Pokrajinski komitet KPS za Gorenjsko, decembra 1941 pa postal član štaba Gorenjskega oreda ter opravil važno delo pri vojaški in ideološki vzgoji partizanskih enot. Ko je bila spomladi 1942 ustanovljena I. grupa odredov (gorenjska), je postal njen prvi komisar in na tem položaju ostal vse do svoje smrti. — Po borbi v Dražgošah in po usodnem izdajstvu februarja 1942, ko je bilo aretiranih in ustreljenih nad 250 članov KP in vodilnih gorenjskih aktivistov, je z izredno vztrajnostjo začel obnavljati organizacijo. Že poleti 1942 so bili ponovno vzpostavljeni okrožni partijski komiteji, narodnoosvobodilni odbori in številne terenske organizacije. Poleti in jeseni 1942 se je udeleževal borb I. grupe oredov. Medtem ko je 16. oktobra nedaleč od taborišča pisal poročilo za CK KPS, so ga Nemci neopazno obklopi. Že prvi strel ga je zadel v bok in pradel v trebušno votlino. Čeprav težko ranjen, je odklonil pomoč, ker je pretila popolna obkolitev. Vsi borci so se prebili skozi obroč. Kebe pa se je skril v bližnjo skalno votlino, nato pa se z zadnjimi močmi zavlekel v sosednjo vas. V najhujših bolečinah je podlegel smrtni rani 20 okt. 1942.

Na Gorenjsko je CK KPS poslal v pomoč pri organiziranju oborožene vstaje svoje najboljše kadre, ki so imeli dolgoletne izkušnje o ilegalnem delu. V Loki so nudili Partiji največjo pomoč tovariši Lojze Kebe-Štefan, Tomo Brejc in Mira Svetina. Kebe je vztrajno deloval in pomagal, da bi se premostila različna stališča posameznih političnih skupin in se ustanovila enotna akcija pod enotnim odborom OF. Širom Gorenjske pa so se pripravljale partizanske grupe in vršile najrazličnejše akcije. Dne 17. julija je prišel na Gorenjsko član Glavnega štaba Gorenjskih partizanov tovariš Stane Žagar z nalogo, da izvede množično vstajo. Očitno je bilo, da se bližajo odločilni dogodki.

V juniju in juliju so v Loki skoraj vsi pripadniki raznih političnih skupin spoznali nujnost skupne akcije in se otresli škodljivega vpliva strankarskih trenj stare Jugoslavije. Osnovni cilj je postala osvoboditev slovenskega naroda in v konkretnih nalogah predpriprav za vstajo so se odprav-

Ijale razlike med posameznimi mnenji. Povečanje vpliva KP, ki je dajala gibanju program, ter vedno večja mržnja do okupatorja sta ustvarili pogoje za ustanovitev odbora OF za Škofjo Loko in njeno okolico na najširši platformi patriotične zavesti in nujnosti borbe ne glede na prejšnjo politično pripadnost. Že o predpripravah za ustanovni sestanek lahko trdimo, da je bil dosežen najdragocenejši uspeh, to je enotnost akcij in ciljev. Predhodni številni sestanki so bili pri Francu Pfajfarju, Svetkotu Kobalu, Justinu Dolinarju, pri Kavčičevih in drugje. Dne 20. julija pa je bil pri Kavčičevih sklican ustanovni sestanek odbora OF. Sestanek je vodil inštruktor CK KPS tov. Lojze Kebe, udeležili pa so se ga zastopniki treh političnih skupin in sicer komunisti, krščanski socialisti in demokratično krilo Sokola. Komuniste sta zastopala Jakob Pintar in Justin Dolinar, krščanske socialiste Tone Fojkar in Tine Sever, demokratično krilo Sokola pa Pavle Kavčič, Jože Kavčič in Ivo Vraničar. Ustanovnega sestanka se nista udeležila zastopnika klerikalcev Janez Guzelj in Pavle Eržen, ki pa sta prišla na naslednji sestanek odbora.

Tovariš Kebe je na sestanku podrobno obrazložil pomen sodelovanja vseh naprednih sil slovenskega naroda pod vodstvom OF. Poudarjal je potrebo po čim širši in organizirani politični akciji vseh poštenih patriotov ne glede na bivšo politično pripadnost. Na sestanku je bil sprejet sklep o ustanovitvi odbora OF Škofja Loka, v katerega so bili imenovani Justin Dolinar, Jakob Pintar, Pavle Kavčič, Jože Kavčič, Ivo Vraničar in Draguša Potočnik, ter naloga, da se politična aktivnost prenese na bližnje vasi, kjer naj se osnujejo iz najbolj zanesljivih ljudi odbori OF. Do naslednjega sestanka so bile razdeljene med člane odbora naloge glede širjenja organizacije na okoliške vasi. Za vasi Puštal, Hosta, Pungert in Zminec je bil zadolžen Justin Dolinar, za Suho, Lipico, Stari dvor, Trato, Virmaše in Sv. Duh Pavle in Jože Kavčič, za vasi Godešič in Reteče Ivo Vraničar, za Staro Loko, Binkelj in Pevno pa Jakob Pintar. V večini navedenih vasi so bili kmalu organizirani aktivisti, ki so pomagali širiti osvobodilno misel in so pripravljali akcije.

V prvi polovici julija je prišel v Loko tovariš Stane Žagar mlajši, ki je bil poverjen za organizacijo SKOJ in mladinsko organizacijo na Gorenjskem. Tovariš Žagar je hotel v Loko najprej organizirati SKOJ, iz katerega naj bi se razvila širša mladinska organizacija, ki naj bi združila vse napredne in zavedne mladince vseh političnih skupin. Na njegov predlog je partijska celica to nalogo poverila tovarišu Svetkotu Kobalu, ki je s tem prevzel funkcijo sekretarja SKOJ. V kratkem času je bila organizirana osnovna skupina, v katero so bili vključeni France Kavčič, Janko Šink, Marija in Cirila Jamnik, Meri Govekar, Ferdo Gartner, Janko Jamnik iz Pungerta in drugi. SKOJ je v drugi polovici julija in avgusta razširil organizacijo po vse vaseh, zlasti pa v mestu samem. Mladina je bila izredno revolucionarna in pripravljena na takojšnjo akcijo. Zbirala je material za partizansko vojsko, denarna sredstva ter vršila široko propagando s širjenjem literature in s številnimi trosilnimi akcijami, ki so Nemcem vedno znova dokazalovale, da obstoja v Loku močna organizacija OF ter da so stalno oblegani od nevidnega sovražnika. Izredne važnosti za uspešno delo OF je bila dobra organizacija mladine pri zbiranju raznih uradnih dokumentov, ki so jih potrebovali ilegalni delavci KP. Tako je SKOJ preskrbel ilegalcem vse nemške legitimacije, bone za prehrano in oblačila, da so se

brez skrbi lahko gibali po dolini. Nešteto nakazil za blago in obutev so preskrbeli mladinci, ki so bili zaposleni v nemških uradih, kjer so izdajali nakazila in legitimacije. Vsak ukrep Nemcev, da bi zamenjali legitimacije in zajeli ilegalce, je bil že vnaprej paraliziran. Prve trosilne akcije je mladina izvedla v začetku avgusta z množičnim metanjem lističev s parolami »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«, »Živeli partizani«, »V boj za svobodo« itd. V avgustu so mladinci odnesli iz bivšega občinskega urada ob belem dnevu večje število plinskih mask in drugega vojaškega pribora. Vse to je bilo skrito na Stenu in je pozneje delno služilo Cankarjevemu bataljonu. S pripravami in izvedbo teh akcij so se v organizacijo vključevali vedno novi mladinci in je sredi avgusta mladinska organizacija štela že preko 30 članov. Za uspeh mladinske organizacije so bili odločilnega pomena obiski Staneta Žagarja mlajšega, ki se je udeležil večih sestankov SKOJ in mladine. Delo med mladino pa je bilo tudi sicer veliko lažje, ker ni bila zastrupljena s strankarskimi razprtijami, ki so pri odraslih igrale precejšnjo vlogo. Mladina tudi ni poznala oportunitizma ter je bila vedno pripravljena stopiti v akcijo, kamor jo je vodila patriotična zavest.

Število ilegalcev se je na Gorenjskem v drugi polovici julija tako povečalo, da so Nemci morali s tem dejstvom računati. Ob vsaki novi selitvi so morali ugotavljati, da manjkajo vedno novi in novi ljudje. OF je zaplenila pri Nemcih originalne dokumente o njihovih načrtih za preselitev Gorenjske. Tako so bile dokončno razkrinkane prave namere okupatorja, kar je imelo za posledico, da se nihče več ni počutil varnega. Partiji pa je ob neizmernih naporih komunistov uspelo v večih primerih preprečiti selitev. Nemci so spoznali, da bi nadaljnje preseljevanje povzročilo splošni upor Gorenjcev in so bili 31. julija 1941 prisiljeni objaviti sporočilo, da ne bodo več selili. Preseljevalni urad na Bledu je predlagal Berlinu, naj se v celoti izseli namesto 100.000 samo 20.000 ljudi in to kasneje, v času zimskih mesecev, ko bi bilo otežkočeno skrivanje v gozdovih. To je bil ogromen uspeh Partije, ki je ves čas poudarjala, da je rešitev Slovencev samo v oboroženi borbi proti okupatorju.

Glavni štab partizanov, ki je bil ustanovljen 29. junija, je v prvi polovici julija sklenil, da se bo začela množična vstaja na Gorenjskem 26. julija. Za izvedbo tega je bil poslan na Gorenjsko tov. Stane Žagar in je bilo organizirano poverjenišvo CK KPS, ki so ga sestavljali Stane Žagar, Tomo Brejce in Lojze Kebe. Zaradi tehničnih zaprek pa se je vstaja za nekaj dni zavlekla. Dne 20. julija je bil sestanek Okrožnih komitejev KPS Jesenice in Kranj. Udeležbo kranjskih delegatov je preprečila nemška policija in je konferenca potekala brez njih. Na konferenci je Stane Žagar pozdravil navzoče: »V boj za svobodo!« Svoj govor, v katerem je vplival navzočim novega poguma ter dal navodilo, naj se takoj preide k sabotažnim akcijam, je končal z besedami: »Bolje v grob, nego rob!« Na tem sestanku je bil sprejet tudi sklep o ustanovitvi Cankarjevega bataljona. Dne 27. julija pa je bil v gozdu nad Selcami sestanek komunistov iz Kranja in okolice, ki ga je vodil tovariš Lojze Kebe-Stefan in kjer so bile osnovane nove partizanske enote. Zaradi nespodarizma pri obveščanju se tega sestanka iz Škofje Loke ni nihče udeležil.

Dne 22. julija je v Šmartnem pod Šmarno goro patrolja Rašiške čete pod vodstvom Mihe Novaka sprožila prvi strel. S tem je bil dan znak za splošno vstajo na Gorenjskem. Dne 27. julija je Rudolf Babnik porezal

telefonsko žico med Poljanami in Gorenjo vasjo; 29. julija je Kranjski bataljon ubil pod Storžičem enega gestapovca, drugega pa ranil; v noči od 31. julija na 1. avgust je bil miniran most v Žirovnici; 1. avgusta je vodila Jeseniška četa borbe z Nemci na Možaklji in jih 6 pobila; istega dne so partizani požgali na cesti Tržič—Sv. Ana električne in telefonske drogeve; 2. avgusta so Nemci zverinsko ubili 4 neznane žrtve pri Jesenicah, 4 pa ustrelili v Begunjah; 5. avgusta so Nemci napadli partizane v lovski koči pod Storžičem in jih 8 ubili; istega dne so partizani izpraznili trgovino

STANE ŽAGAR

je bil rojen 1. 1896 v Zagi pri Bovcu. Že med prvo svetovno vojno je bil vojaško kaznovan, spoznan za politično sumljivega in preganjan. Takoj po vojni je odšel med koroške dobrovoljce in ob plebiscitu kot učitelj v Zreču vneto organiziral kulturno in politično delo v koroških krajih. Kot učitelj je služboval še v Krškem, Gorjah in na Dobravi pri Kropi, kjer je bil l. 1940 kot državni nevaren odpuščen. — Tov. Žagar je vedno neumorno delal med ljudmi. Dal je pobudo za organiziranje kmetijske nabavne zadruge, organiziral je kmetijsko nadaljevalno šolo, mladinsko in učiteljsko knjižnico, predaval itd. Ves svoj prosti čas in noči je posvetil marksistični, strokovni in splošni izobrazbi. Ko je prišel na Dobravo so ga oblasti takoj pričele nadzirati, nekoliko pozneje pa so ga orjunaši zaradi njegovega naprednega delovanja skušali celo ubiti. Ko je delal državni strokovni izpit, so ga vrgli, da bi ga onemogočili, ob vseh volitvah pa pazili nanj in uporabljali vse mogoče moralne in materialne ukrepe, da bi ga zlomili. L. 1951 je postal član KP in že l. 1954 organiziral partijsko organizacijo na Dobravi in v okolici. L. 1956 je bil med organizatorji stavke v Kranju, pozneje je pa pomagal odpuščenim delavcem organizirati tekstilno zadrugo v Otočah. L. 1957 je postal zaradi svojega revolucionarnega delovanja član CK KPS. Vodil je mladino v Društvu kmečkih fantov in oeklet ter posvetil mnogo časa vzgoji članov SKOJ. — Ob okupaciji se je pred Nemci umaknil v Ljubljano, julija 1941 pa je že bil na Gorenjskem ter vodil na Vodiški planini na Jelovici prvo večjo konferenco gorenjskih aktivistov in partizanov. Vstaja in partizanski boji na Gorenjskem so tesno povezani z njegovim imenom, saj je bil duša vsega gibanja. Kot politikomisar Gorenjskega odreda je vodil avgusta 1941 prvi večji boj partizanov z Nemci na Partizanskem vrhu na Jalovici ter boje v Rovtah, Selški in Poljanski dolini in v Dražgošah. Dne 27. marca 1942 je padel, ko se je prebijal skozi sovražne obtočce na Planici nad Crngrobom.

v Poljanah; 5. avgusta je bil v Vodicaх na Jelovici formiran Cankarjev bataljon, ki je štel 65 moških, bil oborožen s 46 puškami in 1 mitraljezom ter mu je bil določen za komandanta tovariš Jože Gregorčič; 6. avgusta so partizani na Mošenjski planini na Jelovici likvidirali nemškega župana iz Železnikov Hornickyja; 8. avgusta je vodil Cankarjev bataljon na Partizanskem vrhu večjo borbo z Nemci, ki so uporabljali tudi SS oddelke, aviacijo in topove ter imeli 32 mrtvih; 15. avgusta so partizani izpraznili trgovino v Gabrku, 24. avgusta pa minirali most pri Visokem.

Nemce je vstaja presenetila. Čutili so, da se jim majejo tla pod nogami. Šef civilne uprave je bil že 23. julija prisiljen izdati nalog, ki je prepovedoval civilistom od 22. do 4. ure vsako gibanje na prostem. Začeli so s prvimi represalijami in 30. julija je posebno sodišče na Bledu obsodilo prvega Slovenca. Po bitki na Partizanskem vrhu pa so Nemci spoznali, da so se partizani na Gorenjskem že formirali v vojaško enote, s katerimi je

treba računati. Začeli so dovažati nove vojaške sile in oborožena borba se je iz dneva v dan bolj razplamtevala. Tako je bil do julijske vstaje na Gorenjskem samo 181. policijski bataljon, od tega v Škofji Loki 160 orožnikov in 137 pripadnikov SA, v juliju pa je v Loko prišla še planinska četa in 44. rezervni policijski bataljon.

Meseca avgusta so Nemci pričeli organizirati polvojaško organizacijo Wehrmannschaft. V Škofji Loki so najprej organizirali sestanke, preko katerih so izsiljevali za delo v tej formaciji, kateri sta bila najbolj vneti pobornika Rudi Humer in Franc Malajner. Partiji je bilo takoj jasno, da gre za predpripravo, kjer bi se mladi fantje vojaško izvežbali ter služili kasneje kot topovska hrana na nemških bojiščih. Za 24. avgust so organizatorji Wehrmannschafta nameravali na škofjeloškem telovadišču v Puštalu prirediti propagandno manifestacijo, s katero naj bi ogreli ljudi za sodelovanje in pokazali svojo vojaško disciplino. Takoj po sestanku, na katerem je bilo sklenjeno, da se začne s pripravami za manifestacijo, je imel še isti večer sestanek SKOJ. Odločeno je bilo, da se manifestacija prepreči in razkrinka prave namene Wehrmannschafta. V ta namen je Svetko Kobal sestavil poseben lepak, v katerem je pozval Ločane, naj ne nasedajo Nemcem in naj se ne pustijo mobilizirati za njihove imperialistične podvige proti SZ. Lepak je dopolnil še tov. Kebe, nato pa je bil razmnožen v preko 200 izvodih na šapirografu, katerega si je pri Nemcih na občini Stara Loka »izposodil«
Ferdo Gartner. Istočasno je bilo izdelanih na stotine lističev z borbenimi parolami. V noči med 23. in 24. avgustom je bila na telovadišču, tik nemške straže pred puštalskim gradom, izvedena trosilna in lepilna akcija. Vz dolž cele ograje je bila iz lističev nalepljena parola »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«
ter sneta z vhodnega stolpa, kamor so zjutraj nameravali obesiti hitlerjevsko zastavo, jeklena vrv. Akcija je bila izvršena v največji tajnosti. Sodelovali so Svetko Kobal, France Kavčič in Urh Kalan. Namesto manifestacije so imeli Gestapovci polne roke dela, da so očistili telovadišče, nešteto lističev pa je prišlo v roke ljudem. Moralni uspeh akcije je bil ogromen in lahko rečemo, da si Wehrmannschaft po tej akciji ni več opomogla ter je samo še životarila. Po tem podvigu je mladinska organizacija izvajala stalne trosilne akcije. Kolikokrat je ležalo največ lističev prav na najbolj razsvetljenih mestih. Urh Kalan pa je večkrat nalepil letake celo na vrata Gestapa na Glavnem trgu.

V OF so se vključevali novi in novi zavedni Ločani. Potreba po literaturi je naraščala, krepila se je tudi povezava z dolinama. Na sestanke OF in Partije je iz Poljske doline prihajal tudi Maks Krmelj in Ivan Tomažin iz Bukovščice v Selški dolini. Za partizane se je zbirala hrana, ki so jo zavedni kmetje prevažali v dolino, kjer jo je prevzela partizanska enota. Pomanjkanje literature je rodilo misel o organiziranju ilegalne tiskarne za razmnoževanje Slovenskega poročevalca. Ker pa je bila istočasno ustanovljena takšna tiskarna v Kranju in se je število izvodov, ki so prihajali v Loko, občutno povečalo, je bila izvedba sklepa preložena in uresničena kasneje. Preko Škofje Loke so vodile številne kurirske zveze s partizanskimi enotami, tako da so se nenehno vršili sestanki, na katerih so se reševale tekoče naloge. Vedno pogosteje so prihajali v Loko vodilni partijski funkcionarji kot Lojze Kebe, Tončka Stegnar, Mira Svetina, tako da je bil pri sekretarju partijske celice Francu Pfajfarju pravi organizacijski štab upora za Loko in okolico.

Dne 17. septembra je Rašiška četa uničila 6 gestapovcev, ki so se pripeljali na Rašico, še isti večer pa so Nemci požgali vas in naslednjega dne izselili vse prebivalce. Požig vasi je razplamtel borbenost organizacij OF na Gorenjskem. Nemudoma se je začela akcija za zbiranje materiala in denarnih sredstev za pogorelce in za partizane. Sočustvovanje ljudi je bilo tako veliko, da so n. pr. v »Šeširju« delavci kar med delom dajali raz sebe obleko in nogavice ter jo oddajali OF. V tej zbiralni akciji je bil posebno aktiven Tone Fojkar, ki je vodil organizacijo v »Šeširju«.

JOŽE GREGORČIČ — JOŽE GORENJEČ

se je rodil l. 1905 v Opatiji. Od l. 1918 je delal v jeseniški železarni in v delavskih organizacijah. Leta 1937 je odšel kot prostovoljec v Španijo, kjer je bil najprej borec v bataljonu »Dimitrov«, pozneje pa njegov komisar. S svojim junaštvom in zaradi vojaških sposobnosti je dobil čin oficirja španske republikanske vojske. Sodeloval je v borbah pri Madridu, na aragonskem bojišču, pri Astramanduri, Teruelu, v Saragusi in Kataloniji. Leta 1940 se je po nalogu Partije vrnil v Jugoslavijo in takoj nadaljeval s političnim delom na Jesenicah. — Ko so Nemci zasedli Gorenjsko, je Jože Gregorčič na čelu jeseniških kovinarjev vodil v najgloblji ilegali boj proti okupatorju. Kakor hitro sta Partija in Osvobodilna fronta izdali poziv za vstopanje v partizansko vojsko, je bil znova med prvimi, ki so se odzvali klicu borbe za osvoboditev. Skupno z narodnima herojema Stanetom Zagarjem in Lojztom Kebetom je organiziral oboroženo vstajo na Gorenjskem. — V juliju 1941 je ustanovil prvo partizansko četo na Gorenjskem. Ta je pozneje prerasla v bataljon, odred in končno v grupo odredov. Tako je bil Gregorčič v tem času komandant Cankarjeve čete, komandant Gorenjskega bataljona, komandant odreda, nato načelnik štaba grupe odredov za Gorenjsko in po smrti Staneta Zagarja v aprilu 1942 komandant I. grupe odredov. Kot sposoben vojaški voditelj je sam vodil vse večje akcije partizanskih enot na Gorenjskem. Posebno se je odlikoval v borbah na Partizanskem vrhu, v Poljanah, v Dražgošah in v veliki nemški ofenzivi proti gorenjskim partizanom, v kateri je 9. septembra 1942 tudi padel.

V začetku oktobra so bile partizanske enote že zelo številne. Treba je bilo pričeti misliti na zimo. Glavni štab partizanskih enot je smatral kot najprimernejši teren za prezimovanje obe dolini, vsled česar se je težišče akcij v začetku oktobra preneslo v okolico Škofje Loke. S povečanjem števila partizanov je postajalo najbolj pereče vprašanje orožja. Na predlog OF v Škofji Loki naj bi izvedli akcijo na nemško vojaško bazo na Trati, kjer je bilo shranjenega precej orožja, je bil v začetku oktobra pri Kavčiču sestanek s štabom gorenjskih partizanov. Na sestanku sta prišla član CK KPS Stane Zagar in komandant Cankarjevega bataljona Jože Gregorčič, navzoči pa so bili še Justin Dolinar, Pavle Kavčič, Ivo Vraničar, Jakob Pintar, Jože Kavčič in Draguša Potočnik. Govorili so predvsem o akciji na Trati, poleg tega pa tudi o drugih akcijah in o organizaciji OF v okolici Loke. Pri akciji naj bi sodelovali partizani in člani OF na terenu. Določen je bil točen datum in način izvedbe akcije. Predvideno je bilo, da bo zaplenjenih okrog 600 pušk in 30 puškomitraljezov. Ker pa se je moral Cankarjev bataljon premakniti drugam, akcija ni bila izvršena.

Dne 6. oktobra je bil sestanek OK KPS pri Maksu Krmelju v Poljanski dolini. Tovariš Kebe je na sestanku govoril o prehodu od sabotažnih k

čisto vojaškim akcijam ter zahteval mobilizacijo novih sil v partizanske enote. Predlagal je, naj se s pomočjo novih enot, ki bodo prišle na teren Škofje Loke, izvede množični napad na mesto, uniči nemško posadko ter osvobodi zapornike. Zaradi nemškega napada na partizansko skupino, ki je nameravala izvesti to akcijo, načrta ni bilo mogoče uresničiti. V istem času je bilo tudi sklenjeno, da se izvede na terenu Škofje Loke in okolice mobilizacija v partizanske enote in formira Škofjeloški bataljon. Zaradi radijskega poziva Kuharja iz Londona, da za borbo še ni čas in da je škoda žrtev, so klerikalci izjavili, da nimajo namena oditi v partizane. Med ostalimi skupinami v OF pa so se pričele resne priprave za odhod in so bili nekateri tovariši že v ilegali.

Dne 22. oktobra je na Gorenjskem zapadel prvi sneg. Istega dne je prišel h Kopaču v Hrastnico ostanek Rašiške čete z namenom, da se odpelje in čez nekaj dni nadaljuje pot preko italijanske meje. Vsled izdajstva Potiskarja, ki se je polakomnil parih nemških mark, katere je dobil za nagrado, je bila četa 29. oktobra napadena in je pretrpela nekaj žrtev. Borba, ki se je vodila v 50 cm visokem snegu, je bila preveč nenadna, da bi se partizani prebili brez žrtev. V akciji so na nemški strani sodelovali tudi Luxemburžani, ki pa na partizane niso hoteli streljati in jim tako omogočili proboj obroča. Potiskar je za svoje zločinsko delo že 1. decembra prejel zaslužen kaznen. S to akcijo se je borba prenesla v neposredno bližino Škofje Loke.

Zaradi vedno aktivnejšega dela OF ter stalnih akcij partizanov so Nemci postajali budnejši ter iskali slabiče, ki naj bi izdali organizacijo. Širina OF, ki je v svoje delo vključevala vedno nove simpatizerje in aktiviste, je Gestapu omogočila izslediti posamezna važnejša jedra organizacije. Gestapo je začel že v avgustu sistematično zbirati podatke o kretanju pojedincev ter povečal mrežo vohunov, ki so jo v glavnem tvorili znani propagatorji Hitlerjevega reda, ki so bili že itak zasovraženi pri ljudeh. V oktobru je bila OF obveščena, da razpolaga Gestapo z določenimi skopimi podatki o najbolj aktivnih članih OF in Partije. Vsled tega je bilo treba budnost in konspiracijo zelo povečati in preprečiti Gestapu možnost, da bi preko osumlencev in njihovih stikov odkril celotno mrežo. Na drugi strani pa je bilo sklenjeno, da naj se najbolj kompromitirani aktivisti pripravijo za odhod v partizane. Nekateri tovariši so takoj prenehali prenočevati doma ter se delno nastanili pri svojih prijateljih. Budnost je terjalo tudi dejstvo, da je Gestapo izvršil nekaj aretacij, ki pa so dokazovale, da ni mogel zadeti jedra OF.

V začetku novembra je OF dobila podatke, da bi bil lastnik tovarne pletenin Anton Savnik pripravljen tolerirati improvizirani napad partizanov na tovarno. Akcijo sta narekovali dve dejstvi. Zima se je približevala s hitrimi koraki, partizani pa niso bili zadostno oblečeni. Drugič pa bi uspela akcija preprečila Nemcem, da bi zalogo volnenih izdelkov odpeljali na rusko fronto, kjer je mraz postajal že takrat njihova največja ovira. Akcijo je organiziral Pavle Kavčič, ki se je dogovoril s sinom lastnika tovarne s Savnikovim Tonetom, ki je dal točen popis prostorov in zaloge, ter s komando Cankarjevega bataljona. Dne 24. novembra so prišli v gostilno k Jožetu Kavčiču tovariši Jože Gregorčič, Jaka Bernard, Henrik Biček in še trije partizani, kjer so povečerali, nato pa odšli na Suho po voz in konja, s katerim so hoteli odpeljati plen. Ker pa je bila prvotna izvedba

načrta zaradi policijske ure nemogoča, je bilo sklenjeno, da del zaloge odnesejo, ostalo pa naj spravi OF ter pozneje pošlje partizanski enoti. Akcija je bila izvedena ob pol 11. uri zvečer. Odnešenih je bilo okrog 300 puloverjev, 500 parov volnenih nogavic in nekaj kap. Večji del so odnesli partizani s seboj, ostalo pa so spravili France Kavčič, Pavle Kavčič in Svetko Kobal ter kasneje predali borcem. Akcija je naredila med gestapovci velik preplah, saj se je govorilo o vozovih odpeljanega blaga in o velikem številu partizanov, ki so haje sodelovali. Ker je bila tovarna v neposredni bližini Gestapa, je dobil Gestapo iz Bleda primeren ukor zaradi skrajne nebudnosti.

Par dni zatem pa so dobili Nemci novo lekcijo. Dne 1. decembra, na Dan zedinjenja, je bila izvršena masovna trosilna akcija in so bili po vsej Loki in okolici nalepljeni lepaki, čeprav je dobil Gestapo točna navodila, naj ta dan posebno pazi na akcije partizanov. Nemci so vrgli vse sile v zavarovanje objektov in postavili zasede po cestah, OF pa je določila kot manifestacijo drugo nalogo. V plačilo za izdajstva je bilo v noči na 1. december po vsej Gorenjski obsojenih na smrt 9 izdajalcev in obsodbe takoj izvršene. Med njimi je dobil svoje plačilo tudi Potiskar, izdajalec partizanov pri Kopaču v Hrastnici.

Takoj po teh akcijah so se začele priprave za množični odhod v partizane. Dne 5. decembra se je vrnil na Gorenjsko Stane Žagar, ki je bil odšel v Ljubljano po navodila. Takoj je sklical sestanek aktivistov iz obeh dolin, Škofje Loke in Medvod pri Kocjanovih v Bukovščici. Na sestanku je povedal, da pripravljajo Nemci v naslednjih dneh nova izseljevanja in za preprečenje teh načrtov napovedal splošni upor. Obvestil je prisotne, da bo Cankarjev bataljon prišel v Poljansko dolino in pričel z večjimi vojaškimi akcijami. Na sestanku so bili navzoči Jože Gregorčič, Lojze Kebe, Maks Krmelj in ostali aktivisti. Bližali so se dnevi splošne vstaje.

Dne 6. decembra je odšel v partizane Anton Demšar kot prvi partizan iz Škofje Loke. Priključil se je partizanski skupini v Selški dolini. Dne 7. decembra sta stopila v ilegalo Drago Vraničar in Ivan Maček in se umaknila pod Osovnik, 8. decembra pa je Cankarjev bataljon prekoračil Selško dolino in pognal pri Knapih v beg nemške policiste. Dne 11. decembra se je bataljon premaknil v Rovte, kjer je naslednjega dne prišlo do slavne borbe, v kateri so partizani uničili skoraj celotno patruljo 181. rezervnega policijskega bataljona. V kratkotrajni borbi je obležalo na bojišču 46 Nemcev, 7 pa jih je bilo ranjenih. Le en sam Nемец je pobegnil ter bil pozneje za svoje »herojstvo« odlikovan. Zaplenjenih je bilo 38 pušk, 3 mitraljezi, 5 brzostrelke, 15 pištol, 28 bomb in vsa ostala oprema. To je bila brez dvoma največja partizanska zmaga do takrat. Dokazala je, da so partizani vojska z vsemi sposobnostmi in z izredno moralo. Dne 18. decembra je imel Gaultner Reiner takoj ob prihodu na Gorenjsko v Kranju čast prisostvovati pogrebu padlih Nemcev. V svojem poročilu Hitlerju je bil prisiljen priznati partizansko zmago in ugotoviti, da je Gorenjska tik pred množično vstajo. Iz Rovt se je Cankarjev bataljon ovenčan z zastavo, ki mu jo je podarilo Glavno poveljstvo za njegovo zmago, premaknil v Poljansko dolino. Tu se je nastanil nad Presečnikom na Polhovcu, kjer se je sešel s Samatorsko-selško četo, ki se mu je pridružila. Dne 17. decembra je odšel v partizane Janko Bernik, neutrudljivi delavec OF in se javil Cankarjevemu bataljonu. Dne 18. decembra pa je 8 gestapovcev nameravalo aretirati brate Kavčiče. V gostilni so aretirali Jožeta, dočim jim je Pavle pobegnil skozi okno. Nato

so odšli v delavnico in aretirali še Franceta, medtem ko je bil Peter, ki je delal izven doma, od organizacije OF pravočasno obveščen in se je umaknil. Gestapovci so našli v hiši še nahrbtnike, ki so jih pripravili bratje Kavčiči za odhod v partizane. Še istega dne sta odšla v partizane Peter in Pavle, pridružil pa se jima je tudi Justin Dolinar, ki je pustil doma številno družino. Aretacija bratov Kavčičev je bila splošni znak za odhod v partizane. Tega dne so se umaknili v ilegalo še ostali tovariši, naslednjega dne, to je 19. decembra, pa je Svetko Kobal odpeljal v Cankarjev bataljon tova-

STONE DEMŠAR

je bil rojen 21. maja 1907 v Jazbinah pri Javorjih kot kmečki sin. Po dovršeni osnovni šoli v Poljanah se je v Luki pri mojstru Lukancu najprej izučil ključavničarske obrti, zatem pa še za tesarja pri obrtniku Oblaku v Puštalu. Pri njem je ostal v službi kot poslovodja vse do svojega odhoda v partizane. — Čeprav pred vojno ni bil član nobene izmed političnih organizacij — sodeloval je samo pri godbenikih in gasilcih —, se je ob okupaciji kot zaveden Slovenec takoj ogrel za ideje Osvobodilne fronte. Tesnejše stike z njenimi aktivisti je navezal, ko je moral z mobilizirano delovno skupino popravljati v Selški dolini mostove, ki jih je bila porušila umikajoča se jugoslovanska vojska. Tako je že novembra 1941 sodeloval pri požigu komaj popravljenega mostu v Praprotnem. Medtem so gestapovci pričeli nekaj sumiti in 6. decembra je tov. Demšar odšel kot prvi Ločan v partizane. Pridružil se je v Selški dolini bivajočemu Cankarjevemu bataljonu, ki je ob njegovem vodstvu že dva dni zatem drugič požgal ponovno obnovljeni most v Praprotnem. Pozneje je bil intendant Cankarjevega bataljona in sodeloval januarja 1942 v slavni dražgoški borbi. Tu je močno ozebel v noge ter se z drugimi ranjenci in bolniki umaknil v Breznico, konec januarja pa k Sv. Ožboltu. Prve dni februarja je s komandantom Jako Bernardom odšel preko Sopotnice v Selško dolino obiskat tam nastanjene ranjence. Na Stirpnem sta bila izdana in se zatekla v Oblakovo kmetijo, kjer ju je obkolilo okrog 50 Nemcev. Že ranjeni Bernard se je skušal prebiti iz obroča, toda zašel je v plaz in še predno so ga mogli ujeti, se je sam ustrelil. Nemci so hišo medtem zažgali in Demšar se je skušal rešiti s skokom izpod podstrešja. Toda že v zraku ga je preresčeta brzostrelka. Težko ranjenega so ga Nemci vrgli v ogenj, kjer je zgorel dva meseca po svojem odhodu v partizane dne 9. febr. 1942.

riše Jako Pintarja, Jako Božnarja, Ivana Frankota, Lovra Šinka, Gašperja Dolinarja, Franca Potočnika-Peruna in Rajka Pipiniča.

Že naslednji dan je bila organizacija OF obveščena, da namerava Gestapo odpeljati aretirana Jožeta in Franceta Kavčiča v Begunje, kjer bi ju čakala usoda nešteti zrtve fašizma. Ukrepati je bilo treba hitro. Poslednja prilika za akcijo je bila v nedeljo 21. decembra zvečer, ko bi bila budnost Gestapa najmanjša in bi bili najmanj pripravljeni na napad. Vse potrebne podatke o stanju v sodniji je dal Polde Grošelj, ki je bil tam v službi. Priprave za izvedbo akcije je na terenu opravil Svetko Kobal, z vojaške strani pa Pavle Kavčič skupno s štabom Cankarjevega bataljona. Ves zadnji dan pred akcijo so člani SKOJ nenehno kontrolirali plospja zaporov, da ne bi doživeli presenečenja. Medtem je bil 20. decembra sestanek Cankarjevega bataljona pri Presečniku, katerega sta se udeležila tudi Pavle Kavčič in Svetko Kobal. Izdelan je bil podroben načrt za akcijo in bilo določeno, naj se izvrši v nemških uniformah, kar naj bi omogočilo lažji dostop do zgradbe in bi dezorientiralo Nemce. Za izvedbo akcije so se javili Alojz Pečnik kot nemški oficir, Franc Štular kot podoficir in Jaka Božnar kot aretirani tihotapec. Akcija je bila izvršena ob pol 8. uri, ko se je pravkar končala kinopredstava. Pečnik in Božnar sta opravila s paznikom Tomažem

in odprla zapore. Jože in France Kavčič, ki sta računala na pomoč, sta takoj pobegnila, dočim so ostali zaporniki kolebali in niso izkoristili kratkotrajne prilike. Partizani so se umaknili že s težavo, ker so Nemci prepoznali nakano in pritiskali na poslopje. Zaradi izredne hrabrosti in prisotnosti duha partizanov je akcija v celoti uspela. Nemci so bili besni. Dan je bil znak za alarm in minuto kasneje so preplavili Loko motoristi v polni bojni opremi. Zavladala je prava panika, ker so se bali drug drugega, računajoč, da so lahko med njimi preoblečeni partizani. Akcija je odjeknila po vsej Gorenjski. Dokazala je, da partizanski vojski ni ničesar nemogoče in pognala Nemcem strah v kosti. Že naslednjega dne je bil orožniški polkovnik Handl, vodja orožniških postaj na Gorenjskem, prisiljen v svoji okrožnici št. 581/41 najresneje opozoriti vse postojanke na razširjanje oborožene vstaje in jih seznaniti z akcijo, ki je bila izvršena na zapore v Škofji Loki.

Takoj po akciji sta rešena brata Kavčiča, Jože in France, odšla v partizane. Med slavnimi partizanskimi borbami Cankarjevega bataljona v Dražgošah se je borcem pridružil še tovariš Bojan Potočnik, tako da je v času splošne vstaje odšlo iz Škofje Loke v partizane skupno 17 tovarišev.

Partizanske enote pa se niso množile z novimi borci samo iz Škofje Loke, širom Poljanske in Selške doline so dnevno odhajali v partizane novi borci, da izvršijo svojo domovinsko dolžnost. Vstaja je vzplamtelala po vsej Gorenjski. V Bohinju je ljudstvo masovno dvignilo orožje in zadajalo okupatorju iz dneva v dan težje udarce. Oboroženi upor je zajel tudi okolico Kranja in Kamnika. Partizanska vojska, tesno povezana z ljudstvom, je ustvarjala prva osvobodjena področja. Z zaplenjenim orožjem v roki je postajala nepremagljiva udarna sila, ki je prisilila Nemce, da so dovažali nove in nove okrepitve. Hitlerjeva nakana o preselitvi in uničenju slovenskega naroda je bila s tem dokončno pokopana. Besen, vendar brez moči, je proti svoji volji ukazal krvniku Reinerju, naj preneha s preseljevanjem, ki naj se preloži na čas po končani vojni.

V drugi polovici decembra je Cankarjev bataljon spremenil Poljansko dolino v eno samo bojišče. Nemci so najprej občutili v Poljanah kakšen je napad partizanov. Nekaj dni zatem so doživeli poraz v poldnevni borbi na široki fronti na Mlaki, Pasji ravani in pri Koširju ter pustili na bojišču okrog 80 mrtvih. Zaplenjene so bile nove količine orožja. Po tej bitki je Cankarjev bataljon v nočnem proboju krenil preko Poljanske v Selško dolino in se ustavil v Dražgošah, kjer je 9., 10. in 11. januarja 1942 vodil svojo najslavnejšo bitko, v kateri je nad najmodernejšim orožjem in vojno silo zmagala neizmerna ljubezen do svojega naroda ter globoka predanost ideji o uresničitvi stoletnih teženj po nacionalni in socialni svobodi.